

YANGI O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMGA E'TIBOR HAMDA AMALIYOTDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14909895>

Boyqulov Azamat Maxram o'g'li

Jizzax viloyat Pedagogik mahorat markazi.

*Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi o'qituvchisi
azamatboyqulov223@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada asosan inklyuziv ta'limning yangi O'zbekistondagi rivojlanishi, inklyuziv ta'limning mamlakatimizdagi huquqiy – me'yoriy asoslari, ushbu sohada maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan islohotlar va inklyuziv ta'limning rivojlanishi va istiqbollari xususida so'z yuritiladi.

Tayanch so'zlar: Inklyuziv ta'lim, nogiron bolalar, sog'lom bolalar, teng huquqlik, imkoniyat, cheklanganlik, mutaxasis, o'qituvchi, qonun, rivojlantirish.

Аннотация: в трех статьях осуществляется развитие инклюзивного образования в новом Узбекистане, правовая база образования, деятельность школьного и дошкольного образования в этой сфере. обсуждаются развитие и перспективы развития инклюзивного образования.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, дети-инвалиды, здоровые дети, равные права, возможность, ограничение, специалист, педагог, право, развитие.

Abstract: three articles discuss the development of inclusive education in the new Uzbekistan, the legal framework of education, and the activities of school and preschool education in this area. The development and prospects for the development of inclusive education are discussed.

Key words: Inclusive education, disabled children, healthy children, equal rights, opportunity, limitation, specialist, teacher, law, development.

Inklyuziv ta'lim — davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar va o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. "Inklyuziv ta'lim" atamasi inglizcha „inclusive“

soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, „birlashtiruvchi, qamrab oluvchi“ deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari boʻlgan va shartli ravishda sogʻlom, yaʼni sogʻlom bolalarning birgalikdagi taʼlimini anglatadi. Inklyuziv taʼlimning mazmun mohiyati toʻgʻrisidagi bilim va maʼlumotlar hali jamiyatda yetarli emas. Inklyuziv taʼlim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida taʼlim tarbiya olishlarini taʼminlaydi. Inklyuziv taʼlim manashu jihati bilan ham ahamiyatlidir.

Inklyuziv taʼlim olish jarayoni bir-biriga oʻxshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega boʻlgan bolalar maxsus bilimga muhtoj boʻlmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va koʻnikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziv taʼlim alohida ehtiyojli bolalar bilan sogʻlom bolalar uchun teng taʼlim olish imkoniyatini yaratadi. Inklyuziv taʼlim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qatʼi nazar, ularning barchasiga sifatli taʼlim taqdim etish, shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega boʻlishlari uchun oilada yashashlari va oʻz tengdoshlari bilan birga ommaviy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi.

2020-yil 13-oktyabrda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-4860-son qarori, hamda Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrda “Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash toʻgʻrisida”gi 638-son qarorlari ishlab chiqildi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga taʼlim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ4860-son qarori bilan tasdiqlangan “2020–2025 yillarda xalq taʼlimi tizimida inklyuziv taʼlimni rivojlantirish konsepsiyasi”da alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarga koʻrsatiladigan taʼlim xizmatlari sifatini yaxshilash boʻyicha quyidagi vazifalar belgilandi:

- alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar taʼlim oladigan taʼlim muassasalari binolariga qoʻyiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;
- alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar oʻqitiladigan taʼlim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qoʻllanmalar, turli kasblarga oʻqitish uchun uskuna va jihozlar bilan taʼminlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarni oʻqitish uchun inklyuziv taʼlim tizimini tashkil etish, umumtaʼlim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan taʼminlash, alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarning

moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, ushbu qaror bilan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida" gi nizom tasdiqlandi.

Unda quyidagilar belgilandi:

- inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish;

- o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish choratadbirlari.

Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish, tarbiyalash, kasb-xunarga yo'naltirish, jamiyatga uyg'unlashtirish masalalalari davlat siyosatining dolzarb yo'nalishlaridan hisoblanadi. Chunki O'zbekistonda taraqqiyotning besh tamoyilidan biri kuchli ijtimoiy siyosat maqsadli yo'lga qo'yilganligi bois, aholining ko'makka muhtoj qatlamlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash huquqiy jihatdan kafolatlangan. Jahon ta'limi amaliyotida ham ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o'quv muhitini yaratish, variativ o'quv dasturlaridan foydalanishga bo'lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim sohasidagi siyosati yo'nalishlaridan biri bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlari hilma-xilligini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta'lim g'oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta'minlash hisoblanadi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirishda gender tenglik, ta'lim olish huquqi kafolatlarini kuchaytirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kadrlar tayyorlash tizimining asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida boshlang'ich ta'limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, ta'lim jarayonining tashkiliy, metodik komponentlarini, didaktik tizimini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu jihatdan o'qituvchilarni ta'limda alohida ehtiyojlari bor bolalar bilan ishlashga kasbiy tayyorlashning nazariy-pedagogik jihatlarini aniqlashtirish orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'limda sog'lom tengqurlari bilan birgalikda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish ehtiyojini jahon standartlari asosida ta'minlashda tashkilotlararo maqsadli va amaliy natijalarga yo'nalgan hamkorlik hamda integrativ chora-tadbirlar taqozo etiladi. Ta'lim klasteri sharoitida barcha

bolaga birdek sifatli ta'limni tashkil etishda o'qituvchining roli va mavqei, ota-onalar va keng jamoatchilikning pedagogik savodxonligini oshirish taqozo etiladi.

Mamlakatimizda ham inklyuziv ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy me'yorlari ishlab chiqilganligi biz kabi mutahassislarni ham juda quvontirdi. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim ilk bor Xalqaro Yunisef tashkiloti tomonidan moliyalashtirilgan "Do'stona munosabat muhitidagi maktab" loyihasi doirasida 2005-2006-yillar davomida boshlangan.

Loyihani amalga oshirishda Respublikamizdagi barcha yetakchi defektolog olimlar, muaxassislar, psixonevrolog, pediotor, oftalmolog ixtisosligidagi shifokorlar ishtirok etib, 4 ta viloyatning 10 ta tumani o'rganildi. O'rganilgan 4 ta viloyatning 10 ta tumanidan ta'limga jalb qilinmagan va uyda ta'lim olayotgan 741 nafar bola o'rganilgan (tashxis qilingan).

- 150 nafar rahbar xodimlar seminarlarda va tadqiqot jarayonida ishtirok etishdi (Xalq ta'limi boshqarmasi, sog'liqni saqlash, Hokimiyat, mahalla vakillari);

- 220 nafar inklyuziv sinf o'qituvchilari birinchi bosqich o'qishda qatnashdilar;

- 80 nafar ota-ona ishtirok etdi;

- 711 ta oilaga kirib borilda, joylarda ularga pedagogik, maxsus psixologik korreksiya ishlari bo'yicha maslahat va metodik yordam berildi;

Loyiha tatijasida integratsiya asosida 2005-2006-o'quv yillaridan boshlab O'zbekistonda ilk bor 102 ta maktabda dastlabki inklyuziv ta'lim boshlandi.

Keyingi o'rinda, 2006-2008 yillarda "Imkoniyati cheklangan bolalar umumiy ta'limi" (JFPR- Yaponiya kambag'allikni kamaytirish jamg'armasi 9091-UZB) ORB loyihasi doirasida inklyuziv ta'limning birodarlashgan maktablar tarzidagi inklyuziv ta'lim sinovdan o'tkazildi. Loyiha doirasida Respublikamizning 6 ta viloyatida 8 ta maxsus maktab va maktab-internatlar va 16 ta umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflari tashkil etilib, 350 nafar alohida ehtiyojli maktab-internat o'quvchilari umumta'lim maktablarida integratsiyalashgan ta'lim asosida ta'limi tashkil etildi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etishda quyidagi tayyorgarlik ishlari amalga oshirildi:

- loyiha ishtirokchilari bo'lgan maxsus maktab-internatlar va birodarlashgan umumta'lim maktablari binosi va maktab-internatdan birodarlashgan maktabgacha bo'lgan yo'llarni ta'mirlandi;

- maktablar nuqson turlarini inobatga olgan holda rekonstruksiya qilishga erishildi;
- o'quvchilarni maktabga to'siqsiz qatnovini ta'minlash maqsadida maxsus avtobuslar ajratildi;
- maxsus ta'lim muassasalarini korreksion texnik vositalar, maxsus jihozlar bilan ta'minlashga erishildi;
- o'quv metodik baza yaratildi, metodik ta'minot ishlarini mustahkamlandi;
- umumta'lim maktablari o'qituvchilari uchun maxsus seminar o'quvlari tashkil qilindi joylarda ilgg'or pedagogik tajribalarni o'rgatish orqali ta'limning integratsiyalashgan jarayoniga tayyorlandi;
- modernizatsiya qilingan umumta'lim DTSlarni maxsus inklyuziv ta'limga moslashtirildi.

Bugungi kunda esa, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida inklyuziv ta'lim tan olinmoqda. Yangi O'zbekistonda ta'lim tizimini jahon standartlariga tenglashtirish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimizning inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan farmonlari, qarorlari:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi 637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni;
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktyabrdagi 641-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonuni;
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 12-oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. Bugungi kunda esa, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida inklyuziv ta'lim tan olinmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini jahon standartlariga tenglashtirish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr. O'RQ-637-son
2. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasin Vazirlar Mahkamasining 2021yil 12 oktyabrda «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi 638-son qarori.

4. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova " Inklyuziv ta'lim" Qo'qon-2023

5. X.N.Muzaffarova, D. Tangirova „Inklyuziv ta'lim“. library.samdukf.uz. Qaraldi: 10- noyabr 2022-yil.

6. Yo'ldasheva Marg'iyona Asrorxon qizi "O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi va istiqbollari"

7. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.

8. Аналитическая записка. "Обзор законодательства и политики в области инклюзивного образования в Узбекистане" ЮНИСЕФ, Детский Фонд Организации Объединенных Наций Ташкент 2018 г.

Internet resurslari:

1. <https://habr.com/ru/post/504632/>

2. <https://melimde.com/azastan-respublikasi-bilim-jene-filim-ministriligi-i-altinsarin-v11.html?page=63>

3. <https://pedsovet.org/article/nastoasee-i-budusee-inkluzivnogo-obrazovania-obsudili-na-forume-otkrytyj-mir>

4. <http://io.nios.ru/articles2/102/2/rezultat-inklyuzivnogo-obrazovaniya-schastlivyy-rebyonok>

5. <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/3561/file/Inclusive%20policy%20brief%20rus.pdf>

[AUTHORS INFO]

Boyqulov MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
Azamat Mahram o'g'li Jizzax viloyat mahorat markazi "maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi. Преподаватель кафедры методики дошкольного, начального и специального образования Джизакского областного центра навыков. Teacher of the Department of Preschool, Primary and Special Education Methods, Jizzakh Regional Skills Center